





دانشگاه الزهراء(س)

دانشکده ادبیات، زبانها و تاریخ

گروه تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه ی کارشناسی ارشد

رشته ی تاریخ ایران اسلامی

تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد در سال های ۱۳۲۰-۱۳۳۲

استاد راهنما: دکتر اسماعیل حسن زاده

استاد مشاور: دکتر محمد حسن میرحسینی

فاطمه عطاران

مهر ۱۳۹۰

## به نام آن که جان را فکرت آموخت

حمد و سپاس خداوندی که به این بنده ی خود نعمت آموختن و فراگرفتن داد.

در ابتدا لازم است مراتب قدردانی و سپاسگزاری خود را از اساتید و عزیزانی که با بنده همکاری و مرا رهین الطاف خویش نمودند ابراز دارم. از اساتید گرانقدر آقایان دکتر اسماعیل حسن زاده و دکتر محمد حسن میرحسینی به عنوان راهنما و مشاور تشکر می کنم. همواره نظریات و رهنمودهای این دو بزرگوار راهگشای نگارنده بوده است.

از آقای ملک ثابت، رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ی ملی استان یزد، و همکاران ایشان در این مرکز که حضور مداوم و چند ماهه ی نگارنده را در این مرکز پذیرا بودند، سپاس گزارم. از سرکار خانم اقدس بقایی که با مهربانی مادرانه ی خود همیشه مرا مورد لطف قرار دادند سپاسگزارم. هم چنین از آقای عباس رئیس زاده و همسرشان خانم مهدوی و خانم مرآت که بنده را راهنمایی فرمودند متشکرم. در پایان مراتب امتنان خود را از مسئولین کتابخانه های وزیری، مرکز اسناد استان یزد و کتابخانه ی تخصصی تاریخ آستان امامزاده جعفر در یزد و مرکز مطالعات تاریخ معاصر، کتابخانه ی ملی و کتابخانه ی مجلس شورای اسلامی در تهران دارم.

از دکتر مهدی رجیبی، همسرم، که همواره در راه فراگیری دانش مشوقم بودند، هم چنین از صبوری پارسای عزیز و پدر و مادر گرانقدرم سپاس گزاری می کنم.

## چکیده

از شهریور ۱۳۲۰ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ایران حوادث گوناگونی را تجربه کرد. درگیر شدن ایران در جنگ جهانی دوم، استعفای رضا شاه، رفع محدودیت های سیاسی و ملی شدن صنعت نفت از رویدادهای قابل ذکر در این دوره می باشند. هر یک از موارد مذکور منجر به تحولاتی در حوزه های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در سراسر کشور و بالطبع یزد شد. در این پژوهش سعی شده با رویکردی توصیفی - تحلیلی تأثیر این حوادث به همراه تصمیمات دولتمردان در مرکز بر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد مورد بررسی قرار گیرد.

ورود ناخواسته ی ایران به جنگ جهانی دوم، شهر یزد را که از لحاظ کشاورزی به دیگر نقاط کشور وابسته بود، با مشکلات اقتصادی شدیدی روبرو کرد. به طور مشخص این واقعه سبب کمبود مایحتاج غذایی مردم و بروز قحطی در میان قشر متوسط شهر و به موازات آن شیوع انواع بیماری ها و هم چنین ناامنی راهها شد. رویداد دیگر یعنی ملی شدن صنعت نفت به عنوان مهمترین دستاورد این دوره ی دوازده ساله سبب شد در کنار سیاسیون یزد، نخبگان اجتماعی و عامه ی مردم به سرنوشت خود حساس تر شده و در امور اجتماعی و سیاسی شهر مشارکت بیشتری داشته باشند. در کنار این حوادث، جریان ها و تصمیمات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دولت در پایتخت بر تحولات یزد مؤثر بودند. جریانات و گرایش های سیاسی پایتخت سبب تشدید شکاف بین سیاسیون یزد شده بود. این امر را می توان از درگیری و نزاع های سیاسیون یزد در انتخابات های مختلف مجلس شورای ملی استنباط کرد. تصمیمات فرهنگی دولت و توجه به امر آموزش و تعلیم سبب شد تا بعد از یک دوره رکود فرهنگی، یزد در زمینه ی گسترش و نشر مطبوعات، توسعه ی کمی مدارس و تعداد محصلین به خصوص محصلان دختر روند رو به رشدی را داشته باشد. از آن جا که تحولات فرهنگی و اجتماعی همواره بر یک دیگر تأثیر دوسویه دارند، افزایش تعداد مدارس و محصلین سبب شد تا قشر تحصیل کرده ای در یزد رشد کنند و مسبب تحولات اجتماعی بسیاری در آینده ی شهر باشند.

**واژه های کلیدی:** تحولات اجتماعی، تحولات سیاسی، تحولات فرهنگی، یزد.

## فهرست مطالب

### مقدمه

- ۱- مبانی پژوهش..... ۱
- الف: مسأله ی پژوهش ..... ۲
- ب: پرسش های پژوهش..... ۴
- پ: فرضیه های پژوهش..... ۴
- ج: تحدید واژگان..... ۵
- چ: اهداف پژوهش..... ۷
- ح: روش تجزیه و تحلیل داده ها..... ۷
- خ: نقد و بررسی پیشینه ی پژوهش ..... ۸
- د: نقد و بررسی منابع پژوهش ..... ۱۰
- ۲- یزد در دوره مشروطه ..... ۱۴
- ۱: تحولات سیاسی یزد از مشروطه تا پهلوی..... ۱۵
- الف: از حکومت مؤیدالدوله تا جنگ جهانی اول..... ۱۵
- ب: حضور آلمان ها در یزد..... ۲۵
- ۲: تکاپوهای اجتماعی در دوره ی مشروطه..... ۳۱
- الف: طبقات اجتماعی..... ۳۱
- ب: اقلیت و فرقه های مذهبی..... ۳۳
- ۳: تکاپوهای فرهنگی در دوره ی مشروطه..... ۳۹
- الف: مدارس..... ۳۹

- ب: مطبوعات..... ۴۲
- ۳- یزد در عصر پهلوی اول..... ۴۴
- ۱: تحولات سیاسی یزد در عصر رضا شاه..... ۴۵
- یزد بین دو جنگ جهانی..... ۴۵
- ۲: تکاپوهای اجتماعی در دوره ی رضا شاه..... ۴۹
- الف: برنامه های نو گرایانه ی رضا شاه..... ۵۰
- ب: اقلیت های مذهبی..... ۵۴
- پ: جغرافیای شهر یزد و تأسیسات جدید شهر..... ۵۷
- ۳: تکاپوهای فرهنگی در دوره رضا شاه..... ۶۲
- الف: مدارس..... ۶۲
- ب: مطبوعات..... ۶۵
- ۴: یزد در سالهای ۱۳۳۲-۱۳۲۰..... ۶۷
- ۱: تحولات سیاسی یزد در سال های ۱۳۳۲-۱۳۲۰..... ۶۸
- الف: احزاب و تشکل ها..... ۶۸
- ب: انتخاب های مجلس شورای ملی..... ۷۴
- ۱: انتخابات دوره ی چهاردهم مجلس شورای ملی..... ۷۶
- ۲: انتخابات دوره ی پانزدهم مجلس شورای ملی..... ۸۴
- ۳: انتخابات دوره ی شانزدهم مجلس شورای ملی..... ۹۱
- ۴: انتخابات دوره ی هفدهم مجلس شورای ملی..... ۹۲
- پ: ملی شدن صنعت نفت ایران..... ۱۰۸
- ۲: تکاپوهای اجتماعی یزد در سال های ۱۳۳۲-۱۳۲۰..... ۱۱۲
- الف: جنگ جهانی و تبعات آن در یزد..... ۱۱۲

- ب: بهداشت و پزشکی ..... ۱۲۱
- پ: طبقات اجتماعی ..... ۱۲۵
- ج: تحولات شهری و تجدد در یزد ..... ۱۳۱
- چ: یزد و گروه‌های مذهبی ..... ۱۴۴
- ۱: زرتشتیان ..... ۱۴۴
- ۲: درگیری یزدی‌ها با بهائیان ..... ۱۴۷
- ۳: تکاپوهای فرهنگی یزد در سالهای ۱۳۲۰-۱۳۳۲ ..... ۱۵۲
- الف: مدارس و مراکز آموزشی ..... ۱۵۲
- ب: مطبوعات از ۱۳۲۰-۱۳۳۲ ..... ۱۶۵
- پ: مؤسسات و محافل فرهنگی ..... ۱۷۷
- ۱: کتابخانه‌ی عمومی شرف‌الدین علی یزدی ..... ۱۷۷
- ۲: تئاتر و سینما ..... ۱۷۸
- ۳: انجمن ادبی یزد ..... ۱۸۱
- ۵- نتیجه‌گیری ..... ۱۸۳
- ۶- ضمائم ..... ۱۸۵
- ۷- منابع و مأخذ ..... ۱۹۰
- ۸- چکیده انگلیسی ..... ۱۹۸

ایران در سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ وقایع مختلفی در سطح جهانی و ملی تجربه کرد. این وقایع نه تنها پایتخت بلکه سراسر کشور از جمله یزد را تحت تأثیر خود قرار داده است. از مهمترین تحولات در زمینه ی سیاسی، تشکیل احزاب و انجمن ها و برگزاری دوره های مختلف انتخابات مجلس شورای ملی بود. در زمینه ی اجتماعی، به علت جنگ جهانی دوم یزد گرفتار کمبود برخی مواد غذایی شد. ولی در نیمه ی دوم دهه ی ۱۳۲۰ این بحران غذایی با همکاری خیرین یزدی و حکومت مرکزی رفع شد. در زمینه ی فرهنگی به طور کلی در این دوازده سال رشد کمی مدارس و دانش آموزان و مطبوعات دیده می شود.

این پژوهش با رویکرد تاریخی به بررسی تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد در این دوره می پردازد. در بخش نخست به مبانی تحقق پرداخته شده است. در فصل دوم و سوم که فصول زمینه ای هستند به طور اختصار به تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد در دوره های مشروطه و پهلوی اول توجه شده است. فصل چهارم و مهمترین فصل این پژوهش در سه بخش به تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد در سال های ۱۳۳۲-۱۳۲۰ پرداخته است. در بخش تحولات سیاسی ابتدا به احزاب و تشکل ها و سپس به انتخابات های مجلس شورای ملی و در انتها به ملی شدن صنعت نفت پرداخته شده است. در بخش تحولات اجتماعی به جنگ جهانی و تبعات آن مانند کمبود مواد غذایی و شیوع بیماری ها اشاره شده است. در ادامه به طبقات اجتماعی، تجدد و گسترش شهر یزد و در نهایت به اقلیت ها توجه شده است. در بخش فرهنگی به مدارس و مطبوعات و چگونگی رشد آنان و به مراکز فرهنگی مانند کتابخانه، سینما و انجمن ادبی پرداخته شده است. در انتهای پژوهش هم نتیجه گیری از مباحث مطرح شده، صورت گرفته است. در برخی از موارد علاوه بر توضیحات متنی، برای درک بهتر مطلب عکس های در بخش ضمیمه آورده شده است.



نکته ی قابل توجه در پژوهش این است که ذکر تاریخ ها در این دوره های تاریخی به دو روش صورت گرفته است. در بخش مشروطه تاریخ قمری و در کنار آن تاریخ به شمسی ذکر شده است. در مطالب مربوط به دوره ی پهلوی تاریخ ها فقط به صورت شمسی ذکر شده اند.

۱- مبانی پژوهش

## الف: مسأله ی پژوهش

یزد یکی از شهرهای کهن و تاریخی ایران است، در طول تاریخ به دلیل موقعیت جغرافیایی و سابقه ی تاریخی همواره مورد توجه حکومتها واقع شده است. قرن هفتم و هشتم هجری دوران عظمت یزد بوده است، آثار و ابنیه های به جای مانده از این دوران نشان از شکوه یزد در آن دوره تاریخی است. در دوره ی صفویه یزد به دلیل صنعت و تمرکز تجارت مورد توجه سیاحان و مسافران اروپایی قرار گرفت. در دوره ی قاجار و حوادث مشروطه مردم یزد فعالانه در صحنه ی سیاسی کشور حضور داشتند. بعد از کودتای ۱۲۹۹ و به قدرت رسیدن رضا شاه با اصلاحاتی که انجام گرفت یزد شاهد تحولات سیاسی - اجتماعی گسترده ای بود. در شهریور ۱۳۲۰ با ورود متفقین به ایران و سقوط رضا شاه، پسرش محمد رضا به قدرت رسید. با سقوط رضا شاه، جوی متفاوت با گذشته بر کشور حاکم شد که این آزادی تا کودتای ۱۳۳۲ ادامه داشت.

سالهای ۱۳۳۲-۱۳۲۰ (از به قدرت رسیدن محمد رضا شاه تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲) یکی از پر هیجان ترین دوره های تاریخی ایران است. در این مقطع زمانی ایران حوادث مهمی از جمله جنگ جهانی دوم، رقابت قدرتهای بزرگ غربی - بریتانیا و شوروی - برای اعمال نفوذ در ایران، ناامنی و نا بسامانی در شهرها، ملی شدن صنعت نفت، رشد و گسترش احزاب و در نهایت کودتای ۲۸ مرداد و سقوط دولت مصدق را تجربه کرد. این دوره ی دوازده ساله را می توان به سه دوره ی اشغال (۱۳۲۴-۱۳۲۰)، تثبیت مجدد قدرت مرکزی (۱۳۲۹-۱۳۲۴) و دوره ی نهضت ملی (۱۳۳۲-۱۳۳۰) تقسیم کرد. در هر دوره بنا بر جوی که در کشور حاکم شد در سراسر ایران و در یزد تحولاتی را در زمینه های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به وجود آورد.

در دوره ی اشغال هر چند انگلیسی ها در یزد حضور مستقیم نداشتند ولی جنگ پیامدهای ناگواری مانند قحطی، گرسنگی، شیوع انواع بیماری های واگیردار و ناامنی برای مردم این

منطقه به همراه داشت. هم چنین بین روشنفکران و سیاستمداران یزد شکاف سیاسی به وجود آمد. عده ای طرفدار منافع شوروی شدند. در این زمان بود که اولین شعبه ی حزب توده به رهبری عباس استادان در یزد شکل گرفت و حضور این حزب باعث اغتشاشات و درگیری های بین طرفداران این حزب و تجار و کارخانه داران یزد شد. در مقابل این گروه، عده ای دیگر از سیاسیون به خصوص ثروتمندان وابسته به جریان انگلیسی شدند، سید ضیاءالدین طباطبایی، هادی طاهری و سید کاظم جلیلی طرفداران انگلستان بودند. این دو گروه در حوادث این شهر به خصوص مسائل سیاسی سعی داشتند تا زمام شهر را به دست بگیرند.

در دوره ی تثبیت مجدد قدرت مرکزی، یزد قحطی و خشکسالی که ناشی از کمبود گندم در سراسر کشور بود را تجربه کرد. در این دوره جریان ملی و اسلامی فعالیتهای خود را آغاز کردند. توجه ملیون از مسایل شهری به امور ملی معطوف شد و طرفداران جریان اسلامی فعالیتهای فرهنگی - دینی آغاز کردند و سعی در بالا بردن آگاهی های دینی مردم داشتند. این دو جریان در حوادث یزد در کنار یکدیگر و در تقابل با گروه طرفدار منافع انگلیس بودند. در این دوره هم چنین تعارض و درگیری بین مسلمانان و بهائیان ساکن یزد به وجود آمد.

در دوره نهضت ملی هفدهمین انتخابات مجلس شورای ملی برگزار شد. این انتخابات یکی از جنجال برانگیزترین دوره های انتخاباتی یزد بود و درگیری های بین دو گروه مرتجعین (طرفداران انگلیس) و آزادی خواهان (ملیون) به وجود آمد. به طور کلی در این دوره ی دوازده ساله یزد رونق کمی و کیفی مطبوعات، گسترش مدارس به خصوص مدارس دخترانه، گسترش شهر و تأسیسات شهری و ..... را تجربه کرد.

### ب: پرسش های پژوهش

- ۱- اشغال یزد توسط بیگانگان چه تأثیری بر تحولات آن داشت؟
- ۲- نهضت ملی شدن نفت چه تأثیری بر تحولات یزد داشت؟
- ۳- جریانات سیاسی پایتخت چه تأثیری بر تحولات سیاسی یزد داشت؟
- ۴- تصمیمات اجتماعی دولت چه نقشی بر تحولات اجتماعی یزد داشت؟
- ۵- نقش سیاستهای فرهنگی دولت بر تحولات اجتماعی یزد چگونه بود؟

### پ: فرضیه های پژوهش

- ۱- اشغال یزد توسط بیگانگان موجب کاهش اقتدار حکومت مرکزی در یزد، افزایش سلطه ی بیگانگان بر امور سیاسی، افزایش ناامنی اجتماعی و تضعیف وحدت اجتماعی گردید.
- ۲- نهضت ملی شدن صنعت نفت روند مشارکت سیاسی و اجتماعی در امور شهری را از نخبگان به توده مردم تغییر داد.
- ۳- جریانات سیاسی پایتخت موجب شکل گیری و تشدید شکاف بین سیاسیون و روشنفکران یزد شده و به تشکیل جریانهای همسو با پایتخت انجامید.
- ۴- با تصمیمات اجتماعی دولت، قشر متوسط جدید در یزد شکل گرفت که محرک بسیاری از تحولات اجتماعی مدرن در یزد شدند.
- ۵- سیاستهای فرهنگی دولت، سبب افزایش مطبوعات، گسترش مدارس به خصوص مدارس دختران و افزایش سطح تحصیلات شد.

ج: **تحدید واژگان**

**تحول: (change)**

به هر نوع تغییر در جهت افزایش یا کاهش اطلاق می شود.<sup>۱</sup> تغییر و دگرگونی معمولاً در جهت بهتر شدن چیزی.<sup>۲</sup>

**تحولات اجتماعی: (Social Change)**

تفاوتی مشهود در حالات پیشین ساخت اجتماعی، نهادها، عادت ها یا تجهیزات یک جامعه است. این تحول می تواند اولاً نتیجه ی قانونگذاری یا اقدامات آشکار برای کنترل و هدایت جامعه باشد. ثانیاً نتیجه ی دگرگونی در یک ساخت مشخص یا بخش غالب هستی جامعه یا در محیط فیزیکی یا محیط اجتماعی آن باشد.<sup>۳</sup>

**تحولات سیاسی: (Political Change)**

بررسی کارکردهای حکومت یا دولت و مدیریت امور همگانی. تدابیری که دولت به منظور اداره ی امور کشور اتخاذ می کند را سیاست می گویند.<sup>۴</sup> هر گونه تغییر و تحول در این زمینه را تحول سیاسی می نامند.

**تحولات فرهنگی: (Culture Change)**

مطالعات مربوط به فرهنگ پذیری در چشم انداز صحیح خود که با همکنش و انتقال فرهنگی میان دو یا چند نظام فرهنگی مشخص می شود.<sup>۵</sup>

**یزد: (Yazd)**

<sup>۱</sup> - علی رضا شایان مهر، دایره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی، تهران، کیهان، ۱۳۷۷، ص ۱۵۹

<sup>۲</sup> - حسن انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۳، تهران، سخن، ۱۳۸۱، ص ۱۶۴۴

<sup>۳</sup> - عبدالحسین سعیدیان، دایره المعارف بزرگ نو، ج ۲، تهران، آرام و علم و زندگی، ۱۳۸۴، ص ۱۷۱۸

<sup>۴</sup> - علی آقا بخشی، فرهنگ علوم سیاسی، تندر، تهران، ۱۳۶۳، ص ۲۰۷

<sup>۵</sup> - عبدالحسین سعیدیان، همان، ص ۱۷۱۸

معنای لغوی یزد آفریننده ی خوبیها و پاکبها است. نامگذاری این شهر با واژه ی " یزیش " به معنای ستایش و نیایش در زبان فارسی میانه و با واژه یزدان به معنی پاک و مقدس، فرخنده و در خور آفرین در ارتباط است.<sup>۱</sup> برخی پیدایش شهر یزد را به یزدگرد ساسانی و گروهی دیگر به اسکندر منسوب کرده اند. آیتی در کتاب تاریخ یزد نظر برخی از مولفین کتب تاریخی و جغرافیایی که پیدایش یزد را از زمان یزدگرد می دانند رد می کند و معتقد است؛ گرد در یزد گرد بر خلاف گرد در دارابگرد به معنی آباد شده نیست و شهر یزد به معنی شهر یزدگرد نیست. او هم چنین نظر برخی دیگر از محققین که ساخت یزد را از زمان اسکندر می دانند رد می کند و معتقد است این شهر قرن ها پیش از اسکندر بنا شده بود. شهر باستانی یزد " ایساتیس " نامیده می شد و بعدها بر روی ویرانه های ایساتیس " کته " ساخته شد، این شهر هسته ی اولیه یزد کنونی بوده است.<sup>۲</sup>

بعد از حمله ی اعراب و ورود آنان به ایران، یزد به دلیل جایگاه ویژه و قرار گرفتن در کنار جاده های اصلی تجاری مورد توجه اعراب قرار گرفت در سالهای نخستین سده ی اسلامی مسلمانان آنجا را گرفتند و گروهی از قبیله های بنی تمیم و بنی عامر در کوی عربهای یزد، مستقر شدند و در سده ی چهارم هـ ق عده ای از علویان به یزد آمدند و در کوی حسینیان ساکن شدند<sup>۳</sup> یزد در قرون اولیه اسلامی جزء کوره ی اصطخر از ولایت فارس بود. در قرن چهارم هـ ق یزد از بزرگترین نواحی اصطخر بوده است، مهمترین شهر که در بین راه اصطخر به خراسان قرار داشته " کته " نامیده می شد که اصطخری کته را همان یزد می داند.<sup>۴</sup>

سیاحان اروپایی در سفر به ایران، به یزد نیز توجه داشتند و در کتب و خاطرات خود به این شهر توجه کردند. نخستین اروپایی که از یزد دیدن کرد در ۱۲۷۲م مارکوپولو بود که یزد را

<sup>۱</sup> - عبدالحسین آیتی، تاریخ یزد، یزد، گلبهار، ۱۳۱۷، ص ۳۳

<sup>۲</sup> - همان، صص ۲۴، ۳۴

<sup>۳</sup> - ایرج افشار، یادگارهای یزد، ج ۲، یزد، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴، ص ۹۳

<sup>۴</sup> - ابراهیم بن محمد اصطخری، مسالک و ممالک، به کوشش ایرج افشار، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸، ص ۱۱۱، ۱۱۲

بصورت " شهر خوب و اعیانی یسدی " نام می برد. راهب ایتالیایی اودوریک پنجاه سال بعد از مارکوپولو به یزد آمد از یزد به صورت " گث " یا " گست " نام می برد. جوزافا باربارو ونیزی در ۱۴۷۱م از یزد دیدن کرد و آن را " ایزد " یا " یکس " می نویسد.<sup>۱</sup>

یزد در دوره ی مورد بررسی یکی از شهرستان های استان دهم کشور یعنی استان فارس بوده است. این شهرستان دارای یازده بخش، نوزده دهستان و سیصد و هفتاد و پنج آبادی بوده است.<sup>۲</sup>

استان یزد کنونی با پهنة ۷۳۵۵۹ کیلومتر مربع در کنار کویر نمک در مرکز فلات ایران قرار دارد. این استان از شمال و غرب به استان اصفهان از شمال شرق به استان خراسان، از شرق به استانهای خراسان و کرمان، از جنوب غرب به فارس و از جنوب شرق به استان کرمان محدود است.

### **چ: اهداف پژوهش**

بررسی تحولات سیاسی - اجتماعی یزد در سالهای ۱۳۳۲-۱۳۲۰ و کمک به روشن نمودن تاریخ محلی یزد و رابطه ی آن با تاریخ ایران از اهداف این پژوهش است. باید خاطر نشان کرد که امروزه تاریخ های محلی جایگاه ویژه ای در مطالعات تاریخی پیدا کرده اند زیرا با مطالعه ی دقیق آنها می توان به واقعیتهای تاریخی مردم سایر مناطق کشور پی برد.

### **ح: روش تجزیه و تحلیل داده ها**

در گردآوری داده ها و اطلاعات این پژوهش از روش کتابخانه ای (به ویژه بررسی روزنامه های آن مقطع زمانی) و در تحلیل داده ها از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است.

<sup>۱</sup> - ابراهام ویلیامز جکسن، سفرنامه جکسن (ایران در گذشته و حال)، ترجمه منوچهر امیری، فریدون بدره ای، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۹، ص ۳۹۸

<sup>۲</sup> - فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۱۰، تهران، دایره ی جغرافیایی ستاد ارتش، ۱۳۲۸، ص ۲۱۰



## خ: نقد و بررسی پیشینه ی پژوهش

در مورد تحولات سیاسی و اجتماعی یزد در سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ کار پژوهشی به طور مستقل انجام نشده است و خلأ ناشی از تحقیق علمی در مورد این دوره ی تاریخی یزد مشهود است. برخی از کتابهای که در رابطه با دوره ی پهلوی دوم نوشته شده وقایع این دوران کشور را مورد بررسی قرار داده اند و در مواردی بر حسب مورد به وقایع یزد اشاره شده است. از این کتب می توان به موارد زیر اشاره کرد:

● *ایران بین دو انقلاب*، پروانده آبراهامیان، ترجمه احمد گل محمدی، محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نی، ۱۳۷۷.

در این کتاب اطلاعات مفیدی در مورد حزب توده و فعالیتهای این حزب در یزد بیان می کند، همچنین اشاراتی به درگیری های طرفداران حزب توده با تجار و بازرگانان یزد دارد.

● *انقلاب اسلامی در یزد*، محمد عابدی اردکانی، محمدحسن میر حسینی، جلد ۱، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷.

این کتاب در چهار بخش تنظیم شده است، بخش نخست آن به بررسی و تحلیل تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد از مشروطه تا پهلوی پرداخته است. در این بخش وقایع یزد و واکنش مردم نسبت به حوادث مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. مطالب این بخش از کتاب حاوی اطلاعات بسیار مهمی بود که در نگارش این پژوهش به نگارنده کمک کرد. در بخش های دوم و سوم به نقش یزد در پیروزی انقلاب اسلامی توجه شده و در بخش پایانی مهمترین حوادث یزد بعد از پیروزی انقلاب تا سال ۱۳۶۱ بررسی شده است.

● *خاطرات دکتر مهدی حایری یزدی*، حبیب الله لاجوردی، تهران، کتاب نادر، ۱۳۸۰

این کتاب مصاحبه ی شفاهی با حایری یزدی است که حاوی اطلاعات مهم و مفیدی در مورد هفدهمین دوره ی انتخابات مجلس شورای ملی در یزد است.

● یزد دیروز، جلال گلشن، به اهتمام میرزا محمد کاظمینی، قم، صحیفه قم، ۱۳۸۴.

این کتاب خاطرات جلال گلشن است که در سال ۱۳۸۰ طی مصاحبه‌ی محمد کاظمینی با وی به نگارش درآمده است.

مقالات متعددی در مورد این دوره‌ی یزد نوشته شده است که هر کدام به حادثه‌ی خاص توجه کرده‌اند. از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

● *انتخابات دوره هفدهم یزد، عرصه‌ی کشمکش نیروهای سیاسی، هادی حکیمیان، پیام بهارستان، ش ۳، بهار ۱۳۸۸.*

در این مقاله به هفدهمین انتخابات شورای ملی که همزمان با اوج جنبش ملی شدن صنعت نفت بوده، توجه شده است. این انتخابات یکی از جنجال برانگیزترین انتخابات در یزد بوده است و دوگروه آزادی خواه و سلطنت طلب در مقابل یکدیگر قرار گرفتند. در این مقاله به نامه‌ی امام خمینی به سید علی محمد وزیری در حمایت از مهدی حایری یزدی اشاره شده است. این مقاله فضای فکری حاکم بر آن دوره یزد و گرایشهای سیاسی روشنفکران یزد را بخوبی مجسم کرده است.

● *دولت قوام و انتخابات دوره پانزدهم یزد، هادی حکیمیان، پیام بهارستان، تابستان ۱۳۸۸.*

این انتخابات در دوره نخست وزیری قوام برگزار شد و سه کاندیدای یزد بر سر برخی مسائل با نخست وزیر مشکل داشتند. در این مقاله به فضای حاکم بر کشور و یزد در آستانه‌ی این انتخابات اشاره شده است.

● *نامزدی حایری در انتخابات دوره‌ی هفدهم یزد، محمد حسن میرحسینی، سایه بان، ش ۳۶، تابستان ۱۳۸۲.*

این مقاله نیز به هفدهمین انتخابات مجلس شورای ملی پرداخته است و فضای فکری حاکم بر آن دوره‌ی یزد و گرایشهای سیاسی روشنفکران یزدی را به خوبی ترسیم کرده است.

● روزنامه های یزد، حسین مسرت، یزد نامه، گردآورنده ایرج افشار، تهران: فرهنگ ایران زمین، ۱۳۷۱.

در این مقاله وقایع مهم یزد از دوره ی مشروطه تا سقوط رضا شاه را به صورت گذرا ذکر می کند و سپس به صورت فهرست وار نام روزنامه های چاپ شده در یزد از ابتدای نشر روزنامه در یزد تا ۱۳۵۷ و نام صاحب امتیاز این روزنامه ها را ذکر می کند.

پایان نامه های هم در مورد حوادث این دوره موجود می باشد ولی به طور مستقیم به موضوع مربوط نیست و بیشتر به حوادث این دوره پرداخته اند. از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

بررسی مطبوعات سیاسی ایران از ۱۳۳۲ - ۱۳۲۰، پروین قدسی زاد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۳.

در این کار مطبوعات آن دوره و جناح بندی های سیاسی آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

علل پیدایش و ناپایداری احزاب سیاسی در ایران (۱۳۳۲-۱۳۲۰) عبدالله بابائی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۰.

در این پژوهش شرایط موجود بر احزاب سیاسی و عوامل اوج و افول احزاب را مورد بررسی قرار می دهد.

#### **د: نقد و بررسی منابع پژوهش**

در این پژوهش در فصول زمینه ای که شامل تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یزد از مشروطه تا سقوط رضا شاه می شود از کتبی که در این دوران به نگارش درآمده استفاده شده است که در انتها به بررسی آن ها پرداخته می شود. از مهمترین منابع در فصول اصلی، روزنامه

های منتشر شده در یزد بین سالهای ۱۳۳۲ - ۱۳۲۰، اسناد، و هم چنین مصاحبه با کسانی که این دوره را تجربه کرده اند، می باشد.

### **الف: روزنامه ها**

صدای یزد به صاحب امتیازی محمد صادق علومی، ۱۳۲۸.

طوفان یزد به صاحب امتیازی کاظم اسلامیه، ۱۳۲۸.

ملک، به صاحب امتیازی اکبر ملک، ۱۳۲۹.

ناصر، به صاحب امتیازی محمد حسین ناصر ترک، ۱۳۲۸.

و .....

در استفاده از روزنامه ها باید به جناح بندی این روزنامه ها توجه داشت. هر روزنامه بر اساس جناح سیاسی خود وقایع را به نفع طرفداران خود توصیف می کند.

### **ب: اسناد**

از آن جا که در این دوره ی تاریخی یزد، کتابی نوشته نشده که به عنوان منبع دست اول مورد استفاده قرار گیرد، اسناد منابع بسیار مهمی هستند که می توانند راهگشای بسیاری از مسائل باشند. اسناد مورد استفاده در پژوهش بر اساس متن و محتوا به سه دسته ی اسناد سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم می شوند. اسناد سیاسی حاوی اطلاعاتی در مورد انتخاب های مجلس شورای ملی، نحوه ی برگزاری این انتخابات و اطلاعیه های کاندیداها می باشند. در مورد تجدد و شهرنشینی از اسناد اجتماعی و در مورد تکاپوهای دولت در امور فرهنگی از اسناد فرهنگی مؤسسات و سازمان های مختلف از جمله آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، آرشیو کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ی ملی استان یزد و مرکز آرشیو اسناد کتابخانه ی وزیری یزد و ..... استفاده شده است. در بررسی